

SIVİL TOPLUM VE DEVLET

Murat Yıldırım

Öz

Çalışmamızda öncelikle sivil toplum kavramının literatürdeki yeri aydınlatılmaya çalışılmış, bu çerçevede kavramın tarihsel gelişimine yer verilerek; “devlet”, “kamusal alan”, “sivil itaatsizlik” kavramlarıyla ilişkisi irdelenmiştir. Ayrıca günümüzde devletin fonksiyonlarının ve etkinliğinin değerlendirilmesi bakımından bir karşılaştırma ölçütü olarak önemli bir yer tutan sivil toplum kuruluşlarının tanımına ve niteliklerine değinilerek, bu kuruluşların devlet olgusu karşısındaki konumunu belirleyen kavram olan demokrasiyle ilişkisi açıklanmıştır.

Anahtar Sözcükler

*Sivil Toplum, Kamusal Alan, Sivil Itaatsizlik, Sivil Toplum Kuruluşları
Civil Society and State*

Abstract

In our study, firstly, it has been tried to explain the place of the concept of civil society in the literature, for this reason the development of the concept in the historical process has been given and its relation with the concepts of “state”, “public area”, “civil disobedience” has been studied. Besides, dealing with the definition and the characteristics of NGO’s that play an important part as a measure of comparison for the evaluation of the functions and the efficiency of the state, the relation of these organisations with democracy which is the concept that determines the position of these organisations in view of the state has been explained.

Key Words

Civil Society, Public Area, Civil Disobedience, Non-Governmental Organizations

Giris

Sivil toplum, sivil toplum kuruluşları ve devlet arasındaki ideal bir ilişkiye rengini veren kavram, “demokrasi” olmaktadır. Sivil toplum, devletin formel yapısı içerisinde yer almaması, kendi içerisinde de çok sayıda, demokratik değerleri özümsemiş örgütlenmeleri barındırması, bunların varlıklarını sürdürmelerinin sağlanmasını vurgulayan bir kavramdır. Bu ilişkide, devlet, sivil toplum ve kuruluşları karşısında sorumlu tutulacağı gibi toplumun plüralist yapısının korunmasının da bir güvencesi olacaktır.

Bu durum aynı zamanda sivil toplum kavramının tarihsel süreçte geçirdiği değişimlerle de yakından ilgilidir. Başlangıçta devletle iç içe bir kavram olarak algılanan sivil toplum, zamanla bu içerikten sıyrılıp, günümüzde ise küresellesmenin de getirdiği etkilerle devlet üstü niteliği tartışılmaya başlanmıştır.

Sivil toplum kuruluşları ise sivil bir toplumun verdiği meyvelerdir. Bu kuruluşlar, demokratik değerler açısından hem içerisinde buldukları toplumdan beslenmekte hem de söz konusu ortamın bu değerler çerçevesinde zenginleşip, serpilmesini sağlamaktadırlar.

1. Sivil Toplumun Tanımı ve Özellikleri

Çağdas anlamıyla sivil toplum, “birey özgürlüklerinin ve temel haklarının korunduğu gönüllülük temelinde örgütlenmenin asil olduğu, toplumun devletin önüne geçerek devlet politikalarını denetleyip yönlendirebildiği yurttaşlık bilincine dayanan bir gelişmişlik düzeyi”(Arslan, 2001:9)’ni ifade etmektedir.

Sivil toplum, modern dogal hukuktan baslayip Cicero'nun "societas civilis" fikrinden geçerek klasik felsefeye ve hepsinden önce de polis anlaminda kullanildigi Aristoteles'e kadar geriye götürülebilin bir kavramdir ve eski Avrupa geleneginin önemli bir parçasini olusturmaktadır (Keane, 1993:47). Bu bakimdan kavramin ilk klasik versiyonunu tanımlayan Aristoteles, sivil toplumu, yasalarla belirlenmiş kurallar sistemi içindeki özgür ve esit kabul edilen yurttaşların bir siyasal toplumu olarak adlandırmıştır (Tosun, 2001:30).

Böylelikle sivil toplum terimi, ilk kez, siyasal topluma; yani "polis"e atıfta bulunan Greko-Romen (Eski Yunan ve Roma) dönem boyunca kullanılmıştır. Bı anlamda sivil toplum, barbar toplumdaki farklılaşmanın bir ifadesi olmuştur (Hanberger, 2001:226).

Ne var ki kavramlar, belirli bir süreci içeren canlı varlıklardır. Bu nedenle onlar, günümüze gelinceye değin birtakım anlam farklılaşmalarına uğramakta ve değişim geçirmeye de devam etmektedirler. Sivil toplum kavramının da bu ilk kullanımlarının ötesinde günümüzdeki içeriğini kazanması için uzun bir sürecin geçmesi gerekmektedir. Onun bu gelişiminin arka planında ise "toplum" ve "devlet" arasındaki ilişkilerin algılanma, biçim ve boyut yönleriyle kazandığı görünüm yer almaktadır.

Eski Yunan'daki "polis", insanlara yurttaş kimliğini kazandırması, onları kamusal sorunlara karşı duyarlı insanlar topluluğu haline getirmesi nedeniyle diğer toplumlardan ayıran bir üstünlük belirtisiydi. Dolayısıyla polisin bir üyesi olmak, insanların gözünde onları siyasal bir toplum haline getiren bir etken olup kendileri için gurur duyulacak bir durumdur.

Yurttaşların şehir işlerine duyarlı olmasını talep eden, bunu yapmayanları ise ilgisiz ve hatta ahmak (idiot) olarak düşünen bir siyasal modelin adı olan "polis"lerdeki politika, bugünkü demokratik politika gibi herkesi kapsama, çoğulcu ve yarışmacı olma niteliklerine sahip olmaktan uzaktı. Bir kere sitenin bütün yasayanları değil, yalnızca nüfusları genel nüfus içinde hayli küçük bir yüzdeye denk düşen yurttaşlar politika yapma imtiyazına sahipti. Kamusal görev alma da yarışmaya değil, rotasyona bağlanmıştır. Ayrıca Antik Yunan'da değerlerde çoğulculuk da yoktu; bütün yurttaşların sitenin ortak değerlerine (ve tanrılarına) tam olarak inanmaları ve bağlı olmaları beklenirdi (Yayla, 2002:1). Kısacası, Eski Yunan'daki siyasal toplum, gerçek anlamıyla sivil toplumun filizlenmeye başladığı 18. yüzyıldaki görünümünden birtakım farklılıklar gösteriyordu. İşte bir toplumun sivilleşmesinin sırrı da bu farklılıklarda saklıydı.

Çağdas anlamıyla sivil toplum; gönüllü, kendini üreten, kendini destekleyici, devletten özerk ve belirlenmiş bir dizi kurallardan oluşan yasal bir düzene bağlı, örgütlü toplumsal yaşamın bir alanıdır. O, genelde, kendi çıkarlarını, hırslarını ve ideallerini ifade etmek, bilgi alışverişinde bulunmak, karşılıklı hedeflerini basarmak, devletten isteklerde bulunmak ve devlet kurumlarını sorumlu tutmak için bir kamu alanında ortak bir biçimde hareket eden yurttaşları içerdiğinden "toplum"dan farklıdır (Brand, 2001:963).

Toplum, en genel anlamda, kurumların, kuralların yer aldığı bir ortamda faaliyette bulunan örgütlenmiş insan topluluklarının adı olmaktadır. İnsanların örgütlenme biçimleri ise kendilerini ve çevrelerini anlamlandıran bakış açılarına göre zaman içerisinde farklılıklar göstermekte, bu bakımdan da

onlar birtakim sınıflandırmalara tabi tutulabilmektedir. Örneğin ilkel toplum, feodal toplum, çağdas toplum gibi ...

Sivil toplum ise, bir anlamda, çağımızın gelişmiş ve demokratik toplumlarının ortak adı olmaktadır. Bu boyutuyla da sivil toplum, hiçbir üst kimliğe ve gerçekliğe basurmaksızın, kendi gelişimini yönlendirebilen ve anlamlandırabilen, bunun için gerekli dinamikleri barındıran, devletten özerk, sürekli bir gelişme içerisinde bulunan bireyler ile örgütlenmeler topluluğudur.

Kavramın çağdas anlamda doğusunun temelinde, demokrasi olgusu yatmaktadır. Ancak demokrasinin yaşam olanagi bulabilmesi için de birtakim kosullarin varligi zorunlu olmaktadır. Bunun için öncelikle bireyler kendilerini toplumsal – siyasal yaşamın temel bir ögesi olarak görmeli, bunu yesertecek ve kurumsallastiracak bir ortama sahip olabilmelidir. Bireysellesme, yine, kamusal yasama yönelik yeni bir bakis açisinin belirmesini de gerekli kilmaktadır: Bireyler ile onların örgütlenmelerinin birbirleri üzerinde herhangi bir üstünlük kurmaksızın çoğulcu bir yapı içerisinde hareket etmeleri, bunun güvence altına alınacağı ve birtakim isteklere duyarlı bir siyasal yapının kurulması ancak laiklik ilkesinin benimsenmesi ile söz konusu olabilecektir.

Sarıbay'a göre sivil toplumun demokratik olarak temellendirilmesi, esasen toplumsal hareketlerce ifade edilen topluluk kültürlerinin kesime noktalarında mümkündür. Ona göre bunun gerçekleşmesi ise iki kosulu gerekli kilmaktadır. Bunlardan birincisi, her bir toplumsal hareketin gündelik hayati yeniden inşa edebilecek güçte kültürel önerilere sahip olması, ikincisi ise her bir toplumsal hareketin, toplumsal hareket olarak kalması, yani devlet iktidari arasisine yönelmemesidir (Sarıbay, 2001:174).

Sivil toplumun demokratikliğinin önemli belirleyicilerinden birisi, kendi içindeki çoğulculuğa izin verme derecesidir. Kamusal alanda sivil örgütler ve gruplar ne kadar fazla ise, ne kadar farklılıkları bir arada yasatabiliyor ve birbirleri üzerinde hegemonya kurmaksızın birlikte yaşamayı gerçekleştirebiliyorsa, sivil toplum o derece demokratiktir (Tosun, 2001:152-153). Bu anlamda sivil toplum, *“mutlaklaştırılmış bir gerçeklikten çok, kendi içinde karsitlikleri olan diyalektik bir bütünlüğü”* (Sarıbay, 2001:27) anlatır.

Sivil toplumla ilgili olarak önemli bir tartışma konusu da onun devletle olan ilişkileridir. Sivil toplum, devlet karsısında birey ve örgütlenmelerinin tarihsel süreçteki adım adım birtakim kazanımlarına işaret etmektedir. Bu gün devlet ve birey arasında yer alan örgütlenmeler, teknolojik gelişmelerin sağladığı olanaklar çerçevesinde son derece yoğunlaşmış ve sayıları da artmıştır. Bu durum aynı zamanda insanların bilinçlenme düzeylerine yansımıştır. Artık devletle ilişkiler, halkın isteklerinin göz önünde tutulacağı karsilikli bir etkileşim – bu durum yönetişim (governance) kavramı ile vurgulanmaya başlanmıştır - çerçevesinde şekillendiği bir yapı kazanmaya doğru gitmektedir. Bu süreçte devlet ise yetkileri bakımından birtakim kayıplar yaşamaktadır.

Erözden, sivil toplumu, *“merkezi kontrole ve hiyerarsiye tabi tutulamayan toplumsal ilişkiler ağı”* (Erözden, 1998:13) şeklinde tanımlamaktadır. Ancak, devletten özerk olmayı içeren sivil toplum, ondan yabancılaşmayı zorunlu kılmaz. Baska bir deyişle, sivil toplum, devlet iktidarına karsi dikkatli, ama saygılıdır (Sarıbay, 1998:29).

Ayrıca sivil toplum şu özelliklere sahiptir (Tosun, 2001:179-180):

- 1.Devlet iktidarini kontrol eder,
- 2.Katilim düzeyini yükseltir,
- 3.Demokratik tutumları geliştirir,
- 4.Kutuplasmaları yumusatir,
- 5.Yeni siyasal liderlerin yetistirilmesi ve geliştirilmesi açısından önemli bir rol oynar,
- 6.Siyasal partilerin demokratikleştirilmesini sağlar,
- 7.Bilgiyi toplumun geniş kesimlerine yayar,
- 8.Yeni fikirlerin geliştirilerek yayilmasını sağlar,
- 9.Siyasal sistemin halka karşı sorumlulugunu artırir,
- 10.Son olarak ise, siyasal katilmayı seçimlerin ötesine tasir; bu açıdan demokratik siyasal kültürün edinildiği bir okul görünümü kazanir.

2. Liberalizmden Demokrasiye Sivil Toplum

“Polis”lere kadar geriye götürebileceğimiz ve feodal dönemde yeni bir içerik kazanan tanrisal bir toplum tasarımı, 17. ve 18. yüzyıllarda yerini artık dünyevi bir siyasal ve toplumsal düşünüşe, yavaş yavaş bu yönde yeni bir yapılanmaya bırakmıştır.

Feodal dönemin “verili” ve “parçalı” yapısı burjuvazinin gelişmesinin önünde bir engel olmuş, yaşanan ekonomik değişimler, toplumsal ilişkiler ve örgütlenmelerde de bir dönüşümün yaşanmasını zorunlu kılmıştır. Bu dönemde feodal kalıpların asılmasına ve insanların bir birey olarak birbirleriyle olan ilişkilerini anlamlandırabilme, adlandırabilmeli ve örgütleyebilmelerine yönelik birtakim hareketlilikler yaşanmıştır. Hobbes, Locke ve Rousseau gibi düşünürlerin öncülüğünü yaptıkları “sosyal sözleşme” kuramları da bu gelişmenin ilk teorik çatisini oluşturmıştır.

Sosyal sözleşme kuramlarının geliştirilmesi ile birlikte artık sivil toplum kavramı da belirginleşmeye başlamıştır. Bu kuramlar, modern anlamda sivil toplumun veya siyasal toplumun ortaya çıkisini “doğal hal” gibi fiktif (varsayımsal) bir kavrama başvurarak açıklamaya çalışmışlardır. Bu durum Locke, Rousseau gibi düşünürlerde “baris dolu bir ortam” olarak tasarlanırken, Hobbes’ta ise “homo homini lupus” (insan insanın kurdudur) sözleriyle ifade edilen “bir savaş dönemi” olarak kurgulanmıştır. İster son derece baris dolu isterse insanların hiçbir can güvenliğe sahip olmadıkları bir yasayis sürdürdükleri bir durum olsun sonuçta söz konusu düşünürler ileri sürdükleri farklı argümanlarla doğal ortamdan siyasal topluma geçisin gerekliligini ve nasıl gerçekleştiğini gözler önüne sermek istemişlerdir. Bunu yaparken de onların önemli katkıları, siyasal iktidarın mesrulugunu ve toplumsal yasayisi pozitif bir bakış açisi ile ele almaları olmuştur.

Sosyal sözleşmelerle ortaya çıkan ve sivil toplum olarak düşünülen toplum, ancak devletle ve devlet içinde varolabilirdi. Baska bir deyişle sivil toplum, kavramsal açıdan, insanlar devleti düşünebilmeye başladıktan sonra yasayabilirdi. Bu açıdan Hobbes’un ve Locke’un kurdukları, devlet / sivil toplum ikilemi değil, sivil toplum / sivil olmayan toplum karşıtlığıydı (Akal, 1995:37).

18. yüzyılda Batı Avrupa’da toplum halinde yaşamının nasıl mümkün olduğunu anlamaya yönelik analitik bir araç olarak kullanılmaya başlanan sivil toplum, devletle ilişkileri bakımından ise çeşitli aşamalardan geçerek bugünkü

anlamına ulaşmıştır. Sivil toplumun geçirdiği ilk asama, bir devletin üyesi olmakla özdeslesen anlamından kurtulması olmuştur. İkinci asama, sivil toplum içindeki bağımsız toplulukların kendilerini devlete karşı savunmalarının mesruiyet kazanmasına denk düşmektedir. Üçüncü asama, sivil toplumun içerdiği özgürlüğün, toplumsal çatışmaların kaynağı, devlet müdahalesinin bu çatışmaları önleyici faktör sayıldığı bir anlayışı yansıtmaktadır. Son asama ise, üçüncü asamaya tepki olarak, devlet müdahalesinin sivil toplumu yavaş yavaş bogacagından korkulmaya başlandığı noktayı ifade etmektedir (Sarıbay, 1998:28).

Sivil toplumun devletle özdesleştirilen niteliğinden siyirilmesi, liberal düşüncenin gelişimi ile söz konusu olmuştur. Bu bakımdan sosyal sözleşme kuramcılarında birisi olan Locke'la birlikte liberalizmin ilk adımlarını görmekteyiz.

Sivil toplum, liberal düşüncenin temel kavramlarından birisini oluşturmaktadır. Liberalizm, inisiyatifi bireye vermiş, devlete ise bireylerin girişimlerinin ve örgütlenmelerinin çoğulcu bir yapı içerisinde, serbestçe gerçekleşmesini güvence altına almasını sağlama şeklinde sınırlı bir rol biçmiştir. Temel parolası “birakiniz yapsınlar, birakiniz geçsinler” olan liberal anlayışta bireyler kendi yararlarını maksimize etmeye çalışırken bu arada toplumsal faydayı da en azami düzeye çıkartacakları düşünülmüştür. Bu açıdan bakıldığında sivil toplum, ekonomik örgütlenmelerin etkinliklerini sürdürdüğü, fakat aile yaşamının gerçekleştiği yer anlamında özel alanı dışarıda tutan bir içerige sahip olmuştur.

Liberalist görüşe göre, sivil toplum özel piyasa sektörü ile anlamdadır. Bir bütün olarak toplum; devleti ve sivil ya da özel alanı uzlaştıran, iki hücreli bir modele göre algılanmaktadır. Özel sektör, özgürlüğe ve bu alanla ilgili olan devlet sektörü dışındaki her şeye göre tanımlanır. Sivil toplumun gönüllü ve kendi-kendine örgütlenme yönleri, aynı zamanda, klasik sosyolojik kavram olan “Gesellschaft”a – özel ve devlet sektörünün birbiriyle sıfır-toplamli oyunla yüzleşmeyi üstlendikleri kurumların inşa edildiği – göre tanımlanabilir. Güçlü bir özel sektör karşılıklı olarak zayıf bir devlet kombinasyonu yalnızca olanaklı olabileceği düşünülür. Sivil topluma ilişkin bu görüşe göre bireyler kendi çıkarlarını maksimize eden “ekonomik hayvanlar” (economic animals) olarak hareket etmeyi üstlenirler. Toplumsal bağlar, hem sivil topluma ilişkin bu görüş içerisinde hem de özel ile devlet sektörü arasında, sözleşme ilişkileri çerçevesinde incelenir. Bu ilişkiler güçlü taahhüt ya da sorumluluk yokluğunda ince olarak görülmektedir (Hanberger, 2001:213).

Liberalizm akımının bireye öncelik tanıyarak devletin sınırlandırılması görüşünü yansıtan ekonomik, toplumsal ve siyasal ilkeleri burjuvazinin hak ve özgürlükler mücadelesinin bayrağı olmuştur. Bu ilkelerin, devlet ve sivil toplum ayırımını pekiştirmek suretiyle geçerlilik kazanması ise Fransız Devrimi ile dünyaya kendisini duyurmaktadır. Anglo-Sakson ülkelerde ise bu süreç evrimsel bir tarzda gerçekleşmiştir.

Fransız devrimi Angien Régimé'in toplumsal ve siyasal yapısını bir dönüşüme uğratmış ve bunu gerçekleştirirken de 26 Ağustos 1789 tarihinde Ulusal Meclis tarafından kabul edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Evrensel Bildirisi'ni kendisine rehber etmiştir.

Ne var ki, İnsan ve Yurttaş Hakları Evrensel Bildirisi'nin örgütlenme özgürlüğüne bakışı ise olumsuz bir nitelik arz etmiştir. Liberal devlet anlayışını benimseyen bildiri, bireyi toplumun ve siyasal yapının merkezine yerleştirmiş, devletle birey arasındaki aracı örgütlenmelere ise izin vermemiştir.

Fransız devriminin örgütlenme özgürlüğüne ilişkin böyle bir tutum sergilemesinin kökleri ise Angiën Regim'e karşı duyulan tepkide aranmalıdır. Fransız devrimcileri, États Généraux'un çeşitli grupların çıkarlarının temsil edildiği parçalı yapısına bir tepki olarak ayrıcalıkları kaldırmış ve egemenliği ulusa vererek parlamentonun mutlak üstünlüğünü kabul etmişlerdir. Devletin ve toplumun temelini bireyi yerleştiren Fransız devrimcileri, yeniden çeşitli çıkarların parlamentoya akışının ise bireyin hak ve özgürlük kazanımları açısından bir geri dönüş olacağını düşünmüşler; bu nedenle de bir yandan devletle birey arasındaki siyasal parti ve dernek vb. gibi örgütlenmelere izin vermemiş diğer yandan vatandaşlara sınırlı oy hakkı vererek aktif ve pasif yurttaş ayırımına yol açmıştır.

Oysa örgütlenme özgürlüğü bir toplumun sivil olarak adlandırılmasının zorunlu koşullarından en önemli ögeyi oluşturmaktadır. Sivil toplumun; kendisini oluşturan öğelerin etkisiyle çoğulcu, dinamik, devletten ayrı bir alan olarak ortaya çıkması ve bireyin, devlet ve toplum karşısında özerklik kazanarak bunu sürdürebilmesi, birtakim örgütlenmeler altında bu durumu pekiştirmesi, örgütlenme özgürlüğünün varlığının temel taşlarını oluşturmaktadır.

Ayrıca Emmanuel Sieyès'in geliştirdiği; belirli bir miktar vergi ödeyenler ile mülkiyete sahip olanlara oy hakkının verildiği, siyasal iktidarı kullanımı açısından etkin olan "aktif yurttaş"; ve edilgin, güçsüz bir konumda bulunan, siyasal iktidara gelerek burjuvazinin elde ettiği kazanımları engelleyeceği düşüncesinin bir yansıması olarak ortaya çıkan "pasif yurttaş" ayrımı, toplumun *"kendi dinamiklerini oluşturan toplumsal ilişkiler alanı olarak yaptığı çağrışımlar açısından demokratikleşme, insan hakları, toplumsal ve kültürel çoğulculuk, yönetime katılma, iktidar paylaşımı gibi kavramlar"* (Emrealp, 1998:41) açısından "sivilleşme"si önünde bir engel olduğu görülmektedir.

Toplumun bu tür bir içeriğe kavuşması için ise demokratik değerlerin içselleştirmesini gerektirir. Bu bakımdan Sanayi Devrimi ve 1848 Devrimleri sonrasında yaşanan gelişmeler liberal bakış açısının demokrasi ile kucaklanması açısından önemli katkılarda bulunmuştur. Bu gün artık "sivil toplum"un "sine quo non"u (olmazsa olmaz koşulu) demokrasi kavramı olmuştur.

Sanayi toplumu ve sanayi toplumuna özgü toplumsal gerilim ve çatışmalar, demokratikleşme sürecine iki boyutlu katkı sağlamıştır. Bunlardan birincisi, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, gelişmiş, sanayileşmiş toplumlarda ortaya çıkan bir siyasal olgu olarak oy verme hak ve özgürlüğü için yapılan mücadele süreci olmuştur. Sanayi devrimi ile özdeş olan toplumsal dönüşüm sürecinin demokratikleşmeye yönelik ikinci büyük katkısı ise düşünce, ifade etme ve örgütlenme özgürlükleri alanlarında gerçekleşen kazanımlar olmuştur (Saylan, 1998:52).

Bu gelişmelerle birlikte temsil anlayışı da zamanla değişim göstermeye başlamıştır. Bu değişimde, oy hakkının genel nitelik kazanması ve böylece oy kullanmak yoluyla siyasete yeni yeni katılmaya başlayan geniş halk

tabakalarının yönetimde de daha etkin bir rol almak istemeleri kadar, Sanayi devriminden sonra özellikle yoksul halkın, güdülen siyasetin belirlenmesine karşı büyük ilgi duymasının payı olmuştur. Yönetime ilişkin konularda bilinçlenmeye başlayan halk, zamanla çıkar-baskı grupları, siyasi partiler içerisinde örgütlenerek sesini duyurmaya çalışmış, parlamentonun çalışmalarını denetim altına almış ve güdülen siyasetin, seçmenlerin istek ve görüşleri ile sınırlandırılmasını, temsilcilerin seçmenlerine karşı siyasi bakımdan sorumlu duruma gelmelerini sağlamıştır. Bu gelişimin sonunda demokrasi, halkın yöneticilerin iradelerine göre yönetildiği rejimden, çeşitli sınıfların yönetime katıldığı bir yöneten demokrasiye dönüşmüştür (Araslı, 1972:22).

Ancak 1920’li yıllardan 1960’li yıllara dek uzanan Batı ile Doğu Avrupa ve bir kısım Merkezi Avrupa ülkelerinde yaşanan rejim değişiklikleri, sivil toplumun içerdiği özgürlüğü bir yanlısıma olarak değerlendirerek, bu özgürlükleri toplumsal çatışmaların kaynağı olarak görmüş; bu nedenle sivil toplum ve devlet arasındaki ayırmılamayı ortadan kaldıran bir tutum benimsemislerdir. Böylelikle daha önceden sivil toplum – devlet ilişkilerine yönelik olarak değindiğimiz üçüncü aşama gerçekleşmiştir.

1980’li yıllardan itibaren ise, yine Sovyet Rusya’da ve yukarıda değindiğimiz Avrupa ülkelerinde yaşanan demokrasi yönündeki rejim değişiklikleri, ekonomik alandaki ve bilgi teknolojisindeki gelişmeler, beraberinde, sivil toplum – devlet ilişkilerinde sivil toplumu ön plana çıkartan yeni bir anlayışı getirmiştir.

Özellikle 1990’dan sonra, tarifelerde sert indirimlere gidilerek yerli ve uluslar arası işlemlerin maliyetinin azaltılması, uluslar arası şirketler tarafından artan ölçüde dış yardımların desteklenmesi, yoğun sermaye akışının sağlanması doğrultusunda ticaretin liberalizasyonu ve bu çerçevede devletin güçlendirilmesi gibi politikaları benimseyen neo-liberal uygulamalar beraberinde “*zaman ve mekan olarak toplumsal ilişkilerin birbirine geçmesi*” (Rassool, 1998:94-95) anlamında küreselleşme olgusunu gündeme getirmiştir. Aynı zamanda enformasyon teknolojisinde yaşanan gelişmeler ve internetin yaygınlaşması, bilgiye ulaşımı kolaylaştırmıştır. Bu açıdan günümüz toplumu artık “bilgi toplumu” olarak adlandırılmaktadır. Bu durum, sivil toplumun yeniden güncellik ve etkinlik kazanmasına yol açmıştır.

Tüm bu gelişmeler Üstüner ve Keyman’a göre demokrasinin artık sınırları sabit bir ulusal toplum bağlamında ve yalnızca devlete gönderimle yanıtlanamayacağı bir durumu ortaya çıkarmış; başka bir deyişle demokrasi olgusunun global/ulusal/yerel etkileşim ekseninde tartışılmasını gerektirmiştir. Bu durum aynı zamanda liberal demokrasinin mekaninin devlet/parti ekseninden sivil topluma doğru yaygınlaştırılmasını gerektirmiştir. Bu anlamda liberal demokrasinin öznesi yalnızca devlet/parti değil sivil toplum/birey olmaktadır. Liberal demokrasinin alanını genişletmek ise onu çoğulcu toplumun isteklerine yanıt verebilir bir duruma getirerek es zamanlı bir biçimde hem sivil toplumu hem de devleti demokratikleştirecektir (Üstüner ve Keyman, 2003:300). Böylelikle, ekonomik ve politik ilişkilerde, dikey yerine sarmal ilişkiler egemen olacaktır. Bu bağlamda da sivil toplum kavramı birincil önemde yeniden ortaya çıkacaktır (Hagemann, Landesmann and Steenge, 1997:2).

Bununla birlikte madalyonun bir başka yüzü daha vardır. Küreselleşme olgusuyla birlikte bir yandan devletin birtakım yetkileri ulus-üstü kurumlara ve

bölgesel/yerel kurumlara doğru aktarılırken diğer yandan uluslar arası örgütlerin etkinliklerinin son derece yoğunlaştığını gözlemlemekteyiz. Bu durum ise etkileyici ve yönlendirici bakımdan gücü bulunan ama sorumluluk tasımayan bir faktörün ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu bakımdan “dünyanın en zengin 50 halkı ile en fakir 50 halkı arasındaki gelir açığı 1960’ta 1/30’dan 1997’de 1/74’e çıkmış” (Wang, 2003:269) olması, dünya sabit direkt yatırım stoğunun değeri 1.6 trilyon dolar olup onun yarısının 370 uluslar arası şirket tarafından kullanılması ve dünya ticaretinin yaklaşık %40’ünün en büyük 350 uluslar arası şirketler tarafından gerçekleştirilmesi (Panic, 1997:31) son derece çarpıcıdır. Ayrıca sivil toplumun gittikçe artan uçurumun şiddetini hangi araçlarla ve nasıl hafifletebileceği sorusu üzerinde durulması gereken bir başka sorundur. Doğaldır ki tüm bu gelişmeler ulusal egemenlik kavramının içeriğini kaybetmesiyle sonuçlanmaktadır. Yeni ulusal ve uluslar arası düzeyde ilişkilerde en önemli aktörlerin kimler olacağı, ilişkilerdeki rollerinin nasıl belirleneceği ise belirsizliğini korumaktadır.

Küreselleşmenin etkisiyle ulus devlet yapılanmasında görülen aşınmalar karşısında artan etkinliği ile sivil toplum, kamusal alanla ilişkisi açısından da önemli bir tartışma konusunu oluşturmaktadır. Kâr amacı gütmeksizin toplumsal birtakim sorunlara çare bulmak ve toplumun bilinçli sesini duyuran bir örgütlenmeler ağı olmak yönleriyle bir kamusal güç olarak sivil toplumun etkinliği ülkesel sınırları asmaya başlamıştır. Bu açıdan bilinçlenme düzeyi yüksek toplumların benzer özellikleri göz önünde tutularak ortak bir sivil toplum tanımına ulaşabilmek de olanaklıdır. Uluslar arası bir kamuoyundan söz edilerek, uluslar arası düzeyde sivil toplum kuruluşlarının yaygınlaşmış olması bu gelişmenin bir örneği niteliğindedir.

3. Kamusal Alan ve Sivil Toplum

Sivil toplumun, kamusal alan-özel alan bağlamında yerine ilişkin olarak farklı birtakim görüşlerin geliştirildiğini gözlemlemekteyiz. Bu bir bakıma söz konusu kavramların hangi öğeleri içerdiği ve bunların sınırlarının nerede başlayıp bittiğine ilişkin olarak bazı belirsizliklerin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bunun temelindeki bir olgu olarak ise toplumun siyasal ve toplumsal yapılanmalarında gözlemlenen farklılıkların bakış açılarına yansiyarak ayrı değerlendirmelere yol açmaları göz ardı edilmemelidir. Ancak bu durum, küçük çaplı birtakim değişiklikler görülmekle birlikte konuyu genel bir çerçevede içerisinde değerlendirmemiz önünde bir engel oluşturmamaktadır.

Sivil topluma ilişkin olarak geliştirilen bir kısım görüşler, sivil toplumun devleti, piyasayı ve kiliseyi kapsadığını; fakat özel alanı içermeyen bir kamu alanını kapsadığına değinirlerken (Hanberger, 2001:213), bazı görüşler ise bazen toplumu üç basit bileşene bölmüşlerdir: Devlet, özel girişim ve sivil toplum. Bu durum, prensin hükümetSEL gücü temsil ettiği, tüccarın ekonomik gücü yansıttığı, yurttaşın ise ulusun gücünü somutlaştırdığı metaforu ile sunulmaktadır. Böylelikle de sivil toplum, bireysel yurttaşlar ve devlet arasındaki – etkinliklerinin ortak ve organize bir biçimde gerçekleştiği – kamusal alan olarak tanıtılmaktadır (Atack, 1999:855).

Kamusal alan kavramına açıklayabilmek için öncelikle “kamu” sözcüğüne bir açıklık getirmemiz gerekmektedir. “Kamu” kavramı, öncelikle, kendisini özel alandan ayrı bir alan olarak ortaya koymaktadır. Ancak kavramın

kapsami, zaman zaman çesitli farklıliklar göstermektedir. Bazen kendisini çok basit düzeyde kamu gücünün karsiti bir alan olarak, kamuoyu görünümünde sunmaktayken; duruma göre kimi kez devlet organlari kimi kez de halkin iletisimine hizmet eden basin gibi medya unsurlari, “kamusal organlar” arasin da sayilmaktadir (Habermas, 2000:59).

Sennett'e göre ise “kamu” sözcüğünün İngilizce'deki ilk kullanimi, toplumun ortak çikari ile bir tutulurken daha sonra buna sözcüğün “genel gözleme açık ve ortada olan” seklinde yeni bir anlami eklenmistir. 17. yüzyilin sonlarina gelindiginde ise artik “kamu “ ve “özel” karsitliginin bugünkü kullanimlarina benzer bir biçim almisi; “kamusal” sözcüğü, herkesin denetimine açık alan anlamina gelirken, “özel” sözcüğü, kisinin ailesi ve arkadaslari ile sinirlanan mahfuz bir yasam bölgesi anlamini kazanmistir (Sennett, 1996:31).

Tarihsel süreç açısından irdelendiginde baslangıçta geleneksel toplumun kapali ve kendisine yeterli bir yapisinin varliginin bir geregi olarak en küçük toplumsal birim olan ailenin de aynı zamanda bir üretim birimi oldugunu görmekteyiz. Bu durum ise özel alanin kamusal alan karsisindaki sinirlarinin çizilmesini zorlastirmistir. Ne var ki kapitalist bir toplumsal yapinin gelismesi, beraberinde isbölümü ve uzmanlasma ilkelerini getirmis, iktisadi faaliyeti evlerin ötesine tasiiyerek siyaset konusu haline gelmistir.

Bu noktanin daha iyi aydinlatilabilmesi açısından söz konusu dönemde yasanan bir baska gelismeye daha deginmekte yarar vardir. Bu gelisme, özel alanin siyasal iktidarın gücünü kullandigi alandan ayrilarak kendi dinamiklerini gelistirmesi olgusudur ki mutlak monarsik yönetimlerden liberal devlete dogru dönüşümün de baslangıç noktasini olusturmudur.

Ortaçağ Avrupasi'nin iliskiler sisteminin katiligi, yeni ekonomik gelismeler karsinda sorunlar çikarmistir. Gelisen burjuvazi içinse, feodal yapıdaki baglari kirilerek ekonomik gelismeyi sekteye ugratmayacak ve onu koruyarak yönlendirecek yeni bir çerçeve içerisinde biçimlendirilmesi yasamsal bir önem tasimistir. Bu amaçla, burjuvazi 17. yüzyilda, feodal beylere ve kiliseye karsi krala destek vererek mutlak monarsik yönetimleri desteklemeye yönelmistir. Bu gelismede ulusal kaynak birikimini gözeterek “merkantilist” anlayisin varligi da önemli bir rol oynamistir. Ne var ki burjuvazinin bu destegi, bir yandan zamanla feodal baglari kirilmesini saglamakla birlikte diger yandan siyasal gücü elinde tutan kralların kendisini toplumla özdeslestirmesi, böylelikle toplumu kendi kisiligi içerisinde eritmesi olgusuyla karsilasilmasına yol açmistir. Bunun sonucunda siyasal gücün her alanı kusatan varligi toplumun söz sahibi olarak kendisini ifade etmesini engellemistir. Ancak kapitalizmin gelismesi açısından bir ara dönem olan bu gelisme, burjuvazinin güç toplamasini saglamistir. Burjuvazi, 18. yüzyildan itibaren de kralin danisma meclislerinde “tiers etat” olarak kendisini dile getirmeye baslamis ve adım adım (Fransa'da bir devrim ile gerçekleşecek olan) anayasacilik hareketlerinin de gelismisiyle devlet karsisinda özgürlüklerinin çerçevesini genişletmistir.

Dolayisiyla, bu gün için kamusal alan ifadesi bir yandan siyasal iktidara vurgu yapıldigin da siyasal kararların alınarak kamu gücüne dayali olarak bunların uygulandigi yerler bakımından kullanilabilirken diger yandan toplumun devlet karsisinda kazanimlarının ifade edildiği ve siyasal güçle organik bir iliskide olmadigi yer anlamında kullanilabilmektedir. Söz konusu ikinci anlam açısından da “vatandaslarına basta anayasa olmak üzere,

yasalarla sagladigi ve guvence altina aldig hak ve ozgurlukler toplami”ni (Öztekin, 2001:123) ifade eden kamusal özgürlükler tanimi iyi bir örnek olusturmaktadır. Nitekim bu tanımlama, sivil toplumun, bir farklılaşmayı yansıtacak biçimde devlet karşısında kendisini ifade edebilmesi ve onu kendisine karşı sorumlu tutarak dönüştürebilme özelliğine sahip olabilmesi özelliğini tasımaktadır. Ancak burada bireysel çıkarların ötesinde sonuçta bir toplumsal yarar ortak paydasının olduğunu vurgulamalıyız. Bunun sivil toplum tanımıyla bağlantısını kurdugumuzda ise “*sivil toplumun aynı zamanda bir kamusal toplum oldugu*” (Pateman, 1993:120-121) anlaşılabacaktır.

Sivil toplumla ilgili olarak verdığımız tanımdan hareketle kamusal alanın özelliklerini ise şöyle sıralayabiliriz (Kahraman vd., 1999:35):

1.Kamusal alan, topografik ve kurumsal değil; eylemsel ve söylemseldir,

2.Politik olan ile özdes değildir; toplumsal eksen alan bir büyüklüktedir ve

3.Bu açıdan da birarada yaşamının sınırlarını, moral kodlarını ve doğrultusunu inşa etme sürecidir.

Sonuçta, sivil toplumla bir ilişki kurdugumuzda, kendi ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışan bireylerle en üstteki siyasal örgütün; yani devlet arasında kalan bir üçüncü alan olarak “kamusal alan”, “*bireylerin devletten bağımsız olarak, ama kendi kişisel yararlarını gözetmeden, toplumun genel yararı için etkinliklerde buldukları geniş bir sığa olusturmaktadır*” (Tunçay, 1998:xiii). Bu yaklaşım aynı zamanda daha önceden değindığımız Brand’in “devlet-özel girişim-sivil toplum” ayrımıyla da örtüşmektedir.

Devlet karşısında sivil toplumun bir kamusal güce kavuşabilmesi ve bu doğrultuda her zaman kendisini geliştirerek hareket edebilmesi için aslında devletin güç araçları ile bunları kullanabileceği sınırların belirlenmiş olması gerekmektedir. Devlet ve sivil toplum arasında belirgin bir çizginin çizilebilmesi ve korunabilmesi için ise her şeyden önce böyle bir bilinç geliştirerek bunu sürdürebilen insanlara, bu insanlardan kurulu birtakim örgütlenmelere, sonuçta her iki kategoriyi de içerecek biçimde bir yapılanmaya, ilişkiler ağına gereksinim vardır.

Devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkilerin aldığı boyutlar bir süreci yansıtmaktadır. Bu süreçte siyasal sistemin verdiği kararlar, toplumsal sonuçlarıyla irdelenecek, toplumsal eğilimleri karşılayamayan veya toplumun beklentilerine uymayan kararlar eleştirel bir biçimde dile getirilecektir. Toplumla karşı duyarlılığının bir sonucu olarak siyasal sistem, başlangıçta karar verirken toplumun yönelimini gözönünde tutacak ve sonrasında verdiği kararları yeniden gözden geçirecektir. Doğaldır ki bu duyarlılığın kökleri toplumdan kaynaklanmalıdır. Siyasal sistem toplumsal sistemin bir alt halkasını olusturmaktadır.

Toplumdan devlete doğru böyle bir iletişimin ve sonuçta karşılıklı bir etkilesimin gerçekleştirilebilmesinin ise birçok demokratik yöntemi bulunmaktadır. Bunlar, yalnızca seçim zamanları oy kullanmaktan birtakim barışçıl protesto eylemlerine girmeye kadar uzayan bir çeşitliliğe sahiptir. İşte geldığımız son nokta, sivil toplumun bir başka kavramla olan ilişkisini ortaya koymaktadır: Sivil itaatsizlik.

4. Sivil Itaatsizlik ve Sivil Toplum

Sivil itaatsizlik, *“hukuk devleti idesinin içerdiği üstün değerler ugruna kamuya açık ve yasaya aykiri olarak gerçekleştirilen, bu sırada üçüncü kişilerin daha üstün bir hakkını çığnemeyen, barışçıl bir protesto edimi”* (Ökçesiz, 2001:123) olarak tanımlanmaktadır.

Sivil itaatsizliğin en önemli özelliği haksiz bir uygulamaya karşı bütün yasal yollar denendikten sonra girilen yasadisi bir eylem olmasıdır. Bu yola ancak sonuç getirecek yasal yollar denenip tüketildikten sonra başvurulur. Çünkü, bu eylemler, genel olarak hukuk düzenine karşı değil, hukuk düzeni içerisinde var olan ya da ortaya çıkabilecek haksizliklere, hukuk düzeninin soysuzlaşması, bozulması tehlikesine karşı bir araç olarak kullanılır. Bu açıdan sivil itaatsizlik eylemcisi, var olan anayasal düzenin temel ilkelerine ya da toplumsal sözleşmeye esastan hiçbir itirazda bulunmaz, tersine, bu temel anlaşmanın ilkelerinin çığnenmesinden duyduğu kaygıyı dile getirmek için bu yola başvurur. Bu anlamıyla sivil itaatsizlik, yasadisi ancak mesru bir eylemdir (Cosar, 1997:10-16). Bu durum, sivil itaatsizlik eylemcisinin, söz konusu yasadisi eylemiyle ortaya çıkacak politik ve hukuki sorumluluğu da üstlenmesini gerektirecektir.

Demokratik bir hukuk devleti, değişen koşullar altında yeniden kurulması, korunması, yenilenmesi gereken tamamlanmamış bir proje olmasından dolayı mesruiyetini saf legaliteye dayandıramaz ve yurttaşlarından mutlak değil, sadece ilkesel bir itaat bekleyebilir (Habermas, 1997:123-125). Bu nedenle de Dworkin, hükümetin ve politik birliğin mesruiyetini esas olarak kabul eden sivil itaatsizlik eylemcilerinin, sorumluluktan kaçan kişiler yerine, tam tersine, yurttaş olarak üzerlerine düşen görevi yerine getirenler olarak kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir (Dworkin, 1997:140).

Saner, bu açıdan, demokratik sistem içerisinde çoğunluğun kabul ettiği ve devlet için yasal önemde olan bir yasayı bireysel olarak ihlal etme eyleminin mesruiyetini iki koşula bağlamaktadır. Bunlardan birincisi, yasanın bireyi mutlak sonuçları olan eylemlere zorlaması, ikincisi ise çoğunluk demokrasisi içinde etnik kökeni, dini ya da dili farklı olan azinliklerin ya da belli özellikleri olan bölgelerin seslerini bastırma, bunlarla ilişkilerinde bir çoğunluk diktatörlüğüne dönüşme tehlikesinin ortaya çıkmasıdır (Saner, 1997:159).

Sivil itaatsizliğin sivil toplum kavramıyla ilişkisi, öncelikle 17. yüzyılda dinsel temellerinden sıyrılan dogal hukuk görüşüne kadar götürülebilir. Dogal hukuk görüşü, insanın doğustan birtakim haklara sahip olduğunu ve bu alana devletin karışmaması gerektiğini ileri sürmüştü, bunu temellendirmek için de “sosyal sözleşme” kavramına başvurmuştu. Sosyal sözleşme teorileri ise esit durumda bulunan insanların bir sözleşme çerçevesinde bir araya gelerek toplumu ve devleti oluşturmaları esasına dayanmaktaydı. Bu çerçevede bireyler, devletin ortaya çıkışından sonra birbirlerinden ve devletten söz konusu anlaşma koşullarına uyulmasını istemek haklarına sahip olacaklardı.

Ne var ki “doğa durumu” ve “sosyal sözleşme” varsayımları rasyonel düşünce tarafından yetersiz bulunarak reddedilince dayanaksız kalan kişi haklarına yeni bir temel bulmak gerekmektedir. Bunu ise Fransız Devrimi’nden sonra gelişen “bireyci doktrin” adı verilen bir fikir akımı yapmaya çalışmıştır. Bireyci doktrin insan haklarını açıklamak için artık toplum sözleşmesi gibi

yapma hipotezlere basvurmaksizin dogrudan dogruya insani ele almistir. Buna göre her hakkin ve her türlü hukukun kaynagi insandi. Kisi hak ve özgürlükleri, insanin dogrudan dogruya irade sahibi, özgür ve sorumlu tek gerçek varlik olusundan ve devletin temel yapici unsuru bulunusundan çıkarmaktaydi. Eger siyasal topluluk, yani devlet, insanların bu hak ve özgürlüklerine saygi göstermezse, temel görevini yerine getirmemis ve kendi varliginin baslica nedenini kaybetmis olacakti (Kapani, 1993:39-40).

Fransa'da Kurucu Meclis tarafından hazirlanan ve kabul edilen Insan ve Yurttas Haklari Bildirgesi'nin ikinci maddesi, insanin dogal ve vazgeçilmez haklarindan birisi olarak direnme hakkina yer vermistir: "Her siyasal toplulugun amaci insanin dogal ve vazgeçilmez haklarinin korunmasidir. Bu haklar özgürlük, mülkiyet, güven ve baskiya karsi direnme haklaridir".

4 Temmuz 1776'da, Amerikan Kongresi tarafından kabul edilen Amerikan Bagimsizlik Bildirisi, yine, dogal haklar felsefesine, insanlar arasindaki siyasal esitlik, yasama, özgürlük ve mutluluk arama hakkina, yönetilenlerin onama ilkesine ve zorba bir yönetime karsi makul sinirlar içinde ayaklanma hakkina yer vermistir.

1948 yilinda Birlesmis Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen Insan Haklari Evrensel Bildirgesi ise 7. maddesinde "Herkesin, bu Bildirge'ye aykiri her türlü ayrimci isleme ve bu tür bir ayrimcilik için yapılacak her türlü kiskirtmaya karsi esit bir korunma hakki vardir" derken daha örtülü bir biçimde yine direnme hakkini belirtmistir.

Sivil toplumun temel özelligi devletten özerk, kendi dinamiklerine sahip, çogulcu örgütlenmeler bütünü olmasidir. Birey, bu ortamda, kendi kisiligini kaybetmeksizin birtakim örgütlenmeler içerisinde girmekte, toplumsal gelismenin yönlendirilmesinin itici gücü olmaktadır. Bu çerçevede sivil toplum için demokrasi kendi içerisinde ve devletle iliskileri bakımından zorunlu kosulu olusturmaktadır.

Konuya bir de "hukuk" ve "yasa" iliskisi açısından yaklasabiliriz. Hukuk, genel anlamda, toplumda düzeni saglayan ve uyulmasi zorunlu kurallar bütünüdür. Yasalar ise hukukun uygulanmasi bakımından kaynaklarindan birisini olusturmaktadır.

Sivil toplumun demokratik bir eksende devletle iliskilerinde yasalar genel bir çerçeveyi çizmektedir. Sivil toplum, özelligi geregi söz konusu yasalarin yerinde olup olmadigini da degerlendirebilecek güçtedir. Iste sivil toplumun sivil itaatsizlikle iliskisi de bu noktada belirlemektedir.

Siyasal iktidarın çıkardigi yasalar bazen sivil toplumun hak ve özgürlükleri bakımından kazanimlarini sinirlandirici veya kullanimini önleyici, gelisme yönünde yeni bir boyut kazandirmasi yerine daraltici yönde olabilmekte, dolayisiyla genel olarak demokratik anlayisa ters düşebilmektedir. Bu bakimdan söz konusu yasaları elestirel nitelikte, üçüncü kisilerin haklarina zarar vermeyen birtakim eylemler yapilabilmektedir. Bu durum ise sivil toplumun zaman zaman gösterdigi itaatsizlik eylemlerinin bir isareti olmaktadır.

5. Sivil Toplumun Kuruluslari: Stk'lar

Kamusal alanin mikro düzeydeki örgütlenmeleri olan sivil toplum kuruluslari, faaliyet gösterdikleri toplumlarin demokrasisini yeserten örgütlenmelerdir. Sivil toplum kuruluslarinin, bu görevi layikiyla yerine

getirebilmeleri ise hem söz konusu toplumlarda hem de kendi örgütlenmelerinde demokratik degerleri içsellestirmelerine baglidir.

Sivil toplum kuruluslari (NGO; non-governmental organizations), “toplum yararına çalisan ve bu yönde kamuoyu olusturan, kâr amaci gütmeyen, sorunlarin çözümlüne katkı saglayarak çoçulculuk ve katilimcilik kültürünü gelistiren, demokratik isleyise sahip, bürokratik donanimdan yoksun ve gönüllü bir araya gelen bireylerden olusan örgütlenmeler”dir (Kocacik, 2003:189). Baska bir tanıma göre ise sivil toplum kuruluslari, “belli toplumsal, kültürel, sanatsal, bilimsel amaç ya da amaçlar çerçevesinde gönüllü olarak bir araya gelen, örgütlenen ve o amaçlar dogrultusunda faaliyette bulunan kisilerin olusturduklari, tüzel kisiligi ve sürekliligi olan örgütsel yapı” (Bozkurt vd., 1998:90)’lardir.

Tunçay, bu konuda yaptigi inceleme sonucunda sivil toplum kuruluslarini; mahalle düzeyinde yerel cemaate veya komsuluk iliskisi içinde yasayan insanlara dayali örgütlenmeleri niteleyen SIBIO’lardan (CBO: Community Based Organizations) ve özel nitelikli olmakla birlikte tümüyle ya da kismen merkezi devletçe finanse edilen kuruluslari ifade eden QUANGO’lardan farklı oldugunu belirtmektedir. Bu açıdan sivil toplum kuruluslari, merkezi ya da yerel yönetimin denetiminde olmayan, gönüllü olarak kurulmus örgütlenmeleri anlatan bir kavramdır. Bu kuruluslar, kisisel ya da grupsal çıkar saglamak pesinde kosmak yerine, demokratikleşme, çağdaslaşma gibi temel hak ve özgürlükleri korumayı amaçlamaktadırlar (Tunçay, 1998:xi-xii).

Sivil toplum kuruluslari örgütlenme özgürlüğünün en önemli simgelerindedir. Örgütlenme özgürlüğü ise insan haklari kavramıyla yakından iliskilidir. Temelinde insan hak ve özgürlüklerinin yer aldığı siyasal ve toplumsal bir olgu olarak tanımlanabilen demokrasi için verilen mücadelede bireyin söz konusu hak ve özgürlüklerini elde etmesi ve bunu pekestirebilmesi ancak örgütlenmelerle söz konusu olabilmektedir. Örgütlenmeler, bireylerin yalnızca insan olmaları nedeniyle sahip olduklari haklarının bir yandan yasal çerçevede kazanılmasını ve korunmasını saglarken diğeryandan bu özgürlüğün yalnızca bir kamu özgürlüğü olarak tanınmasının ötesinde sınırlarının genişletilmesinin de güvencesi olmaktadır.

Sivil toplum kuruluslarının islevleri, demokratik bir düzenin ve demokratik isleyis mekanizmalarının varlığı temel veri olarak kabul edilmek suretiyle baslica iki baslık altında incelenebilir. Bunlardan birincisi sivil toplum kuruluslarının, gerek örgüt içi yapıları itibariyle gerekse de bizzat var olmaları sebebiyle, çoçulcu bir toplum yapısının sağlanmasında etkin bir islev üstlenmeleridir. İkincisi ise sivil toplum kuruluslarının, gerek devlet aygıtının gerçekleştirdiği uygulamalara gerekse pazar ekonomisinin bazı mekanizmalarına karşı koyucu tampon olma islevini görmeleridir. Devlet aygıtının uygulamalarına karşı tampon olma islevi, iki farklı kanaldan yürümektedir. Öncelikle, idare aygıtının uygulamaya koyduğu politikaların toplum tarafından benimsenmesi, bu politikaların sivil toplum kuruluslari tarafından savunulması halinde çok daha kolay gerçekleşmektedir. Öte yandan ise, bazı olumsuz politikalar sivil toplum kuruluslarının mu halefeti sonucunda uygulamadan kaldırılabilir. Sivil toplum kuruluslari bir diğeryaçıdan ise bireylerin aktif katilimini saglamak suretiyle, bunu, piyasadaki metalasmaya ve

egemen piyasa degerlerine karsi dengeleyici bir unsur haline dönüştürmektedir (Erözden, 1998:15-16). Böylece sivil toplum kuruluslari, daha büyük siyasil katilim ve sorumluluk yönünde baski yaratmaya yetenekli, siyasil gelismenin ajanlari olarak görülmektedirler. Siyasil yönden sivil toplum kuruluslari, siyasil degisimi kolaylastirmada ve demokrasiyi saglamlastirmada etkin bir rol oynarlar. Halka dayali örgütlenmeler, toplumsal yararlar ve isteklerin dile getirilmesi bakımından ortak eylem ve kurumsal kapasiteye yönelik toplumsal alanlar olustururlar (Wiktorowicz, 2002:77-79).

Esitlikçi ve özgürlükçü düşünceinin evrimini yansıtan demokrasi kavrami ise katilim ile rekabetin dengelendiği bir siyasil anlayis dayanmaktadır. Demokrasinin isleyebilmesi için, toplumda farklı çıkarlara ve dolayisyla farklı görüşlere sahip bulunanların örgütlenbilmeleri ve görüşlerini barışçı yollardan rahatlıkla savunabilmeleri gerekmektedir. Bu nedenle demokrasi, farklılıkların birlikte yasama biçimi olmaktadır (Kislali, 2000:245-246).

Günümüzde sivil toplum kuruluslarının toplumsal yapıya katkıları açısından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında büyük farklılıklarının bulunduğunu gözlemlemekteyiz.

Gelişmiş ülkelerde sivil toplum kuruluslari etkinliklerini büyük ölçüde amaca uygun bir biçimde yürütürlerken gelişmekte olan ülkelerde tam tersi bir durumla karsilasmaktayız. Bunun en önemli nedenlerinden birisi gelişmekte olan ülkelerde sivil toplum kuruluslarının toplumsal altyapısının bulunmamasıdır. Batı'da sivil toplum kuruluslari toplumsal yapıyı olusturan pek çok ögenin karsilikli mücadelesi çerçevesinde şekillenirken, az gelişmiş ülkelerde böyle bir süreç geçirmediği için etkinlik kazanamamaktadırlar.

Farklı güç kaynaklarının birbirlerini dengeleyebilecek bir özelliğe sahip bulunmaları, demokrasi olgusunun yasayabilmesinin koşullarından birisini olusturmaktadır. Oysa az gelişmiş ülkelerde birtakim degerlere sahip güç odakları arasında büyük güç farklılıkları bulunmakta, bunun sonucunda bir yandan toplumsal baris tehlikeye girerken diğeri yandan demokratik degerler asinmaktadır.

Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde sorunların bir diğeri ekonomik bakımdan güçsüz olmalarıdır. Ulusal gelirin azlığı ve bunun ülke halkı içerisindeki dağılımında derin farklılıkların bulunması, bu ülkelerdeki insanların yasam düzeylerini zorlastirmakta, güçlü ekonomik birimlerin diğeriğini sindirmesi kolaylastırmaktadır.

Sonuç

Sivil toplum, devlet alanı ile özel alanın dışında yer alan, kamusal ve örgütlü bir toplumdur. Sivil toplumun, özel çıkarlar yerine toplumun ortak yararını düşünmesi, onu, kamusal; çok sayıda sivil toplum kurulusunu barındırması ise örgütlü kılar.

Her yönüyle, demokrasinin herhangi bir toplumda kurumsallaşması, o topluma "sivil" niteliğini kazandıran bir öge olmaktadır. Çünkü, ancak bundan sonradır ki, devletten özerk, kendi ayakları üstünde durabilen; ama aynı zamanda devletin kendisine karşı sorumlu olduğu, kamusal ve çoğulculuk esaslarına dayanan örgütlenmelerin yer aldığı bir toplum söz konusu olabilecektir.

Kavram gelişim açısından irdelendiğinde sivil toplumun, Eski Yunan'daki "polis"lere kadar uzandığı görülmektedir. Ancak kavramın günümüzdeki içeriğine kavusması ise çok daha sonraları gerçekleşmiştir.

Sivil toplumun çağdas anlamda gelişimindeki ilk ve en önemli asama onun tanrisal bir tasarım dışında algılanması olmuştur. Avrupa'da 17. ve 18. yüzyıllarda düşünürler tarafından ileri sürülen "sosyal sözleşme" teorileri de bu gelişmeleri pekiştirmiştir. Bu teoriler, doğal yasama bir tepki niteliğinde, devlet ile sivil toplumun aynı zamanda ortaya çıkisini açıklamaya çalışmışlardır. Zamanla ise devlet ve sivil toplum birbirinden ayrı olarak düşünölmeye ve sivil topluma öncelik tanınmaya başlanmıştır. Ne var ki daha sonraları devlet karşısında sivil toplum güç kaybına uğramıştır. 1980'lerden sonra ise küreselleşme olgusunun da etkisiyle sivil toplum ve kuruluşları devlet karşısında yeniden canlanmaya başlamışlardır.

Sivil toplumun günümüzdeki içeriğine kavusmasında diğer önemli bir süreci ise demokratik düşüncenin gelişimi oluşturmaktadır. Liberalizmin gelişimi ile kendisini gösteren sivil toplum, Sanayi Devrimi ve sonrasında yaşanan gelişmelerin ardından elde edilen demokratik kazanımlarla birlikte günümüzdeki içeriğine kavusmuştur.

Sivil toplum kuruluşlarının varlığı, sivil bir toplumun en önemli tanımlayıcı niteliklerinden birisidir; fakat bunun yeterli olduğu söylenemez. Çünkü, bir toplumun sivil toplum kuruluşlarının niceliği yönüyle "çoklu" bir yapı içermesi, o toplumun ve sivil toplum kuruluşlarının demokrasiyi özümstedikleri anlamını mutlaka tasımamaktadır. Oysa demokrasi, ideal anlamda sivil toplum ve kuruluşlarının ayırıcı özelliğidir. Bu nedenle, demokratik bir sivil toplum kuruluşu, –baska bir deyişle bir sivil toplum kuruluşunun demokratik olarak kabul edilebilmesi için- bireylerin kendi kimliklerini korudukları ve düşüncelerine saygı gösterildiği, katilimci, yaratıcı, açık ve duyarlı bir yapıya sahip olmalıdır. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının bu özellikleri kurumsallaştırabilmesi içinse etkileşim içerisinde buldukları toplumun da öncelikle söz konusu değerleri paylaşması gerekir.

Sivil toplum ve kuruluşlarında demokrasinin güçlü bir biçimde yerleşmiş olması; devletle ilişkilerinde, özerkliklerini kazanarak çoğulcu yapılarının korunması ve kendilerine karşı sorumlu bir yönetim anlayışının yerleşmesi bakımından da büyük bir önem tasımaktadır.

Kaynakça

- AKAL, Cemal Bali. (1995), **Sivil Toplumun Tanrısı**, Ankara: Engin Yayıncılık.
- ARASLI, Oya. (1972), **Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekili Adaylığı**. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- ARSLAN, Osman. (2001), **Kuramsal ve Tarihsel Asamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği**. İstanbul: Bayrak Yayıncılık.
- ATAK, İain. (1999), "Four Criteria of Development NGO Legitimacy", **World Development**. Vol. 27, No. 5, p.855-864.
- BOZKURT, Ömer, Turgay Ergun ve Seriy Sezen (ed.). (1998), **Kamu Yönetimi Sözlüğü**. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- BRAND, Laurie A. (2001), "Displacement for Development? The Impact of Changing State – Society Relations", **World Development**. Vol. 29, No. 6, p.961-976.
- COSAR, Yakup. (1997), "Sivil İtaatsizlik", **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**. Haz.Ender Atesman. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, ss.9-29.

- DWORKIN, Ronald. (1997), “Sivil Itaatsizligin Etigi ve Pragmatigi”, Çev. Yakup Cosar, **Kamu Vicdanina Çağrı: Sivil Itaatsizlik**. haz.Ender Atesman. Istanbul: Ayrinti Yayinlari, ss.137-155.
- EMREALP, Sadun. (1998), “Yerel Yönetimler Ile Sivil Toplum Kuruluslari Arasindaki Isbirligi”, **Merhaba Sivil Toplum!**. Istanbul: Helsinki Yurttaslar Dernegi Yayinlari, ss.39-67.
- ERÖZDEN, Ozan. (1998), “STK’lar ve Hukuki Çerçevede Yenilik Talepleri”, **Merhaba Sivil Toplum!**. Istanbul: Helsinki Yurttaslar Dernegi Yayinlari, ss.13-22.
- HABERMAS, Jürgen. (1997), “Sivil Itaatsizlik: Demokratik Hukuk Devletin Denek Tasi. Almanya’da Otoriter Legalizm Karsitligi”, Çev. Yakup Cosar, **Kamu Vicdanina Çağrı: Sivil Itaatsizlik**. Haz.Ender Atesman. Istanbul: Ayrinti Yayinlari, ss.116-136.
- HABERMAS, Jürgen. (2000), **Kamusalligin Yapisal Dönüsümü**. çev.Tanil Bora ve Mithat Sancar. Istanbul: Iletisim Yayinlari.
- HAGEMANN, H., M. A. Landesmann and A. E. Steenge. (1997), “Special Issue of Structural Change and Economic Dynamics ‘Beyond the Nation State’”, **Structural Change and Economic Dynamics**. Vol.8, p.1-4.
- HANBERGER, Anders. (2001), “Policy and Program Evaluation, Civil Society, and Democracy”, **American Journal of Evaluation**. Vol. 22, No. 2, p.211-228.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent, E.Fuat Keyman ve Ali Yasar Saribay. (1999), **Katilimci Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetim** Istanbul: Demokrasi Kitapligi (Numune Matbaasi).
- KAPANI, Münci. (1993), **Kamu Hürriyetleri**. Ankara: Yetkin Yayinlari.
- KEANE, John. (1993), “Despotizm ve Demokrasi: Sivil Toplum Ile Devlet Arasindaki Ayrimin Kökenleri ve Gelisimi 1750-1850”, Çev.Levent Köker, **Sivil Toplum ve Devlet**. Der.John Keane. Istanbul:Ayrinti Yayinlari, ss.47-90.
- KISLALI, Ahmet Taner. (2000), **Siyasal Sistemler: Siyasal Çatisma ve Uzlasma**. Ankara: Imge Kitabevi.
- KOCACIK, Faruk. (2003), **Toplumbilim Ders Notlari**. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayinlari No:92.
- ÖKÇESİZ, Hayrettin. (2001), **Sivil Itaatsizlik**. Istanbul: Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arsivi Yayinlari.
- ÖZTEKİN, Ali. (2001), **Siyaset Bilimine Giris**. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- PANIC, M. (1997), “The End of The Nation State?”, **Structural Change and Economic Dynamics**. Vol.8, p.29-44.
- PATEMEN, Carol. (1993), “Kardesler Arasi Toplumsal Sözlesme”, Çev.Aksu Bora, **Sivil Toplum ve Devlet**. der.John Keane. Istanbul:Ayrinti Yayinlari, ss.119-146.
- RASSOOL, Naz. (1998), “Postmodernity, Cultural Pluralism and The Nation-State: Problems of Language Rights, Human Rights, Identity and Power”, **Language Sciences**. Vol.20, No:1, p.89-99.
- SANER, Hans. (1997), “Demokrasilerde Direnme Sorumlulugu Üzerine”, Çev.Yakup Cosar, **Kamu Vicdanina Çağrı: Sivil Itaatsizlik**. haz.Ender Atesman. Istanbul: Ayrinti Yayinlari, ss.156-171.

- SARIBAY, Ali Yasar. (1998), **Siyaset, Demokrasi ve Kimlik**. Bursa:Asa Kitabevi.
- SARIBAY, Ali Yasar. (2001), **Postmodernite, Sivil Toplum ve Islam**. Istanbul: Alfa Yayinlari.
- SENNETT, Richard. (1996), **Kamusal Insanin Cöküsü**. Çev.Serpil Durak ve Abdullah Yilma z. Istanbul: Ayrinti Yayinlari.
- SAYLAN, Gencay. **Demokrasi ve Demokrasi Düsüncesinin Gelismesi**. Ankara: TODAIE Insan Haklari Arastirma ve Derleme Merkezi, 1998.
- TOSUN, Gülgün Erdogan. (2001), **Demokratikleme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum Iliskisi**. Istanbul: Alfa Yayinlari.
- TUNÇAY, Mete. (1998), “Sivil Toplum Kuruluslari Ile Ilgili Kavramlar”, **Tanzimattan Günümüze Istanbul’da STK’lar**. Der.A.N.Yücekök, I.Turan ve M.Ö.Alkan. Istanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfi, ss.ix-xv.
- ÜSTÜNER, Yilmaz ve E. Fuat Keyman. (2003), “Globallesme, Katilimci Demokrasi ve Örgüt Sorunu”, **Türkiye’de Kamu Yönetimi**. Ed. Burhan Aykaç, Senol Durgun ve Hüseyin Yayman. Ankara: Yargi Yayınevi, s.299-317.
- WANG, Georgette (2003), “Foreign Investment Policies, Sovereignty And Growth”, **Telecommunications Policy**. Vol. 27, p.267-282.
- WIKTOROWICZ, Quintan. (2002), “The Political Limits to Nongovernmental Organizations In Jordan”, **World Development**. Vol. 30, No. 1, p.77-93.
- YAYLA, Atilla. (2002), **Siyaset Teorisine Giris**. Ankara: Liberte Yayinlari.